

УДК 398.3(476)

Інтэрпрэтацыя каляндарных стыляў у беларускім фальклоры: вераснёўскі стыль

А. Ю. Лозка

Разглядаецца гісторыя вераснёўскага каляндар нага стылю і абгрунтоўваецца гіпотэза пра першаснасць друкавання Ф.Скарынай “Кнігі святога Іава”, а не “Псалтыра”. Абвяргаецца думка пра беднасць і адсутнасць у фальклоры беларусаў восеньскага навагоддзя і выкарыстання вераснёўскага стылю ў гісторыі нашага краю. Разглядаюцца абрады і звычаі “жаніцьбы пасвета” (1/14 верасня), свята Багача (8/21 верасня) і інш., якія найбольш ім адпавядаюць і выяўляюць адметнасць і багацце беларускага фальклору. Прыводзяцца некаторыя падобныя звычаі народаў Еўропы.

Ключавыя словы: беларускі народны каляндар, каляндарна-абрадавая паэзія, культ продкаў, сімволіка, абрад “Жаніцьба коміна”, свята “Багач”, навагодні комплекс, традыцыя.

On the background of the european traditional culture the hypotheses of the rephethetation in Belarusian folklore of the september calendar style and autumnal equinox is being substantiated.

Keywords: Belorussian folk calendar, calendar and ceremonial poetry, the cult of the ancestors, the symbolism of the rite “Marriage Comyn”, holiday “Richer”, New Complex, a tradition.

Беларускі фальклорна-этнаграфічны матэрыял утрымлівае розныя рэлікты язычніцтва і наступнай гісторыі фарміравання календара. Паэтычны каляндар беларусаў – феноменальная з’ява ў свеце, у якой адлюстраваны перыяд замены/сінтэзу язычніцкай і хрысціянскай культуры, афіцыйныя (пасхальны, сакавіцкі, благавешчанскі, раждзественскі)¹ і неафіцыйныя каляндарныя стылі, што сведчыць пра актыўны ўдзел нашых продкаў у пошуку і фарміраванні аптымальных сродкаў летазлічэння на зямлі.

Пад стылем летазлічэння разумеецца не толькі вядомае ўсім паняцце новага і старога, якое звязана з грыгарыянскай і юліянскай рэформамі, а і менш вядомае – вызначэнне пачатку года. Так, у спецыяльнай літаратуры згадваецца пра шэсць каляндарных стыляў, якія існавалі ў Еўропе ў розныя перыяды. Такім чынам, лік дзён у годзе пачыналі з 25 снежня, 1 студзеня, 1 сакавіка, 25 сакавіка, Пасхі і 1 верасня [1, с. 395].

У шэрагу прац [2] мы абгрунтоўвалі многія фактары феномена беларускага народнага календара (БНК), яго багацце, кансерватыўнасць, шматграннасць, глыбіню памяці і тое, што не толькі вылучае, але і збліжае яго з досведам гістарычнага фарміравання аптымальных храналагічных і астранамічных ведаў народаў Еўропы і свету. Адрознаваць факт феноменальнасці народнага календара беларусаў як з’явы: усе названыя стылі зафіксаваны нашым фальклорам, што не наглядаецца ў іншых народаў. Тут жа мы спынімся толькі на адным феномене БНК, звязанага з восеньскім Навалеццем.

У фалькларыстыцы тэма вераснёўскага стылю і восеньскага раўнадзенства дастаткова не вывучана. Такая няўвага да “залатой” пары хутчэй за ўсё тлумачыцца тым, што даследчыкі не знаходзілі яркіх звычаяў, абраднасці, тым больш паэзіі, прысвечанай гэтаму важнаму моманту ў земляробчым коле ў параўнальна бедным каляндарна-абрадавым восеньскім перыядзе.

Як вядома, вераснёўскі стыль выкарыстоўваўся некаторымі краінамі яшчэ з візантыйскага перыяду, напрыклад, у паўднёвай частцы Італіі. Старажытныя рымляне “септэмбер” прысвячалі Вулкану, богу агню, і святкавалі Вулканаліі, забіваючы ў ахвяру парася і цяля. Афіцыйна вераснёўскі стыль быў уведзены ў 321 г. імператарам Канстанцінам і лік пачынаўся з 23 верасня, дня нараджэння першага рымскага імператара Актавіяна Аўгуста. У 462 г. пачатак Новага году быў перанесены на 1 верасня. Александрыйскі каляндар (26 г. да н. э.) пачынаў год 1 Тота – 30 жніўня (12 верасня н. ст.). Гэтае стабільнае егіпецкае летазлічэнне ў

¹ Мы адрозніваем Пасху (хрысціянскае свята) ад язычніцкага Вялікадня (нерухомыя дзень ці дні ў годзе, звязаныя з раўнадзенствам), хрысціянскае Раство (25 снежня) ад традыцыйнай каляндарнай пары.

першых стагоддзях н. э. было ўведзена ў старажытнай Грузіі, дзе першапачаткова Новы год адзначалі 6 жніўня па юліянскім календары. На медалі, які быў заснаваны ў гонар увядзення рэспубліканскага календара Французскай рэвалюцыі, быў зроблены надпіс “Пачатак французскай эры з восеньскага раўнадзенства 22 верасня 1792 г...”. Гэтае цікавае летазлічэнне праіснавала да падзення камуны – 28 мая 1871 г. [3, с. 78]. Яўрэй і цяпер адзначаюць Новы год па сонечна-месяцавым календары ад першага дня месяца Тышры, які пачынаецца ў маладзік перад восеньскім раўнадзенствам, таму асноўнае свята можа адбывацца у межах ад 6 верасня да 6 кастрычніка. Згодна з вучэннем рабінаў, у першы дзень Бог стварыў першага чалавека Адама, які судзіць у гэты дзень людзей за іх грахі ў мінулым годзе. Старажытныя тыбетцы адзначалі Новы год у час жніва ячменя і называлі яго Ласар (Новы ўраджай).

З 1493 па 1770 г. вераснёўскі стыль быў афіцыйным ў Расіі, і Руская праваслаўная царква дагэтуль лічыць яго пачаткам індыкта. Усходнеславянская пісьменнасць карыстаецца візантыйскім стылем з канца XV ст., побач з рымскім (студзеньскім) ён таксама ўжываўся ў справаводстве Вялікага княства Літоўскага. Згодна з аўтарытэтным сведчаннем В. Тумаца, “ад XII стагоддзья побач з’яўляецца аднак, а каля палавіны XV стагоддзья й канчаткова замацоўваецца ў Беларусі візантыйскае восеньскае навагодзье ад 1 верасня. У часе Скарыны ў Вялікім Княстве Літоўскім у дзяржаўна-адміністрацыйным і царкоўным ужытку гарнаваўся скрозь ужо вераснёвы пачатак каляндарнага году” [4, с. 100]. Першы друкаваны скарынаўскі каляндар “Малая падарожная кніжка” (1522 г.) год пачынае з 1 верасня і заканчвае 31 жніўнем.

У сучаснай Беларусі ўсюды пануе думка, асабліва ў школьных падручніках і студэнцкіх дапаможніках, што першай друкаванай кнігай Францыска Скарыны з’яўляецца “Псалтыр”, які выйшаў 6 жніўня 1517 года. Украінскі ж даследчык П. Папоў яшчэ ў 1924 годзе заўважыў, што беларускі першадрукар пачаў сваю дзейнасць з выданняў філасофскага зместу, з кнігі святога Іава (10 верасня 1517 года) [5, с. 13, 22]. Тое ж самае знаходзім і ў іншай замежнай літаратуры. Напрыклад, англійская энцыклапедыя Брытаніка сцвярджае, што “яшчэ раней некаторыя кнігі Бібліі ўжо былі надрукаваны па-беларуску, пачынаючы з кнігі Іава” [6, с. 586].

Пісьменнік і гісторык Уладзімір Караткевіч, выпускнік Кіеўскага універсітэта, які ў 1973 годзе, будучы ў Празе, напісаў эсэ пра пражскі перыяд у жыцці слыннага палачаніна, дзе зазначыў: “Нейкая горкая іронія ёсць у тым, што ён пачаў выдаваць Біблію з “Кнігі Іава”. Нібы прадбачыў свой нялёгкі шлях...” [7, с. 298]. Найбольш грунтоўны погляд на гэту праблему ў філосафа Уладзіміра Агіевіча, які ў сваёй манаграфіі сцвярджае: “У Празе Чэшскай у 1517 – 1519 гг. першадрукар выдаў, пачынаючы з кнігі Святога Іава (10 верасня 1517 г.), а не з “Псалтыра” (6 жніўня 1517 г.), бо год тады пачынаўся з 1 верасня...” [8, с. 56]. Некалькі публікацый па ўзнятай праблеме былі і ў аўтара названага артыкула.

Пры вызначэнні сутнасці “вераснёўскага году” ў адносінах да студзеньскага неабходна карыстацца высновай І. Клімішына: «Калі падзея прыходзіцца на перыяд часу з верасня па снежань (абдва гэтыя месяцы таксама ўваходзяць у перыяд), то з ліку года візантыйскай эры N адымаем 5509 гадоў ($R = N - 5509$), калі ж падзея прыходзіцца на студзень – жнівень, то адымаем 5508 гадоў ($R = N - 5508$)» [1, с. 880]. Няцяжка зразумець, што астраномы перыяд з верасня па снежань адносяць на год раней у пераліку на сённяшняе летазлічэнне. Такім чынам, з усяго сказанага вынікае, што **першай друкаванай кнігай беларусаў і ўсходніх славян з’яўляецца не «Псалтыр», а «Кніга светого Иова», якая была здзейснена 10 верасня 1517 года па тагачаснаму вераснёўскаму стылю, што адпавядае 10 верасню 1516 года сучаснага студзеньскага летазлічэння.**

Не маюць рацыі і тыя даследчыкі ў сваіх сцверджаннях, што першавераснёўскае Навалецце “не мае гістарычных пасведчанняў аб адпаведнасці яе выкарыстання на тэрыторыі Беларусі”, што восеньскае раўнадзенства “ніяк не зафіксавана ў фальклоры беларусаў” [9, с. 87]. Засяродзім увагу на дадзеным аспекце.

У царкоўным календары 1/14 верасня адзначацца памяць прападобнага Сямёна Столпніка (459 г.), які праславіўся строгім аскетычным ладам жыцця дзеля служэння Богу. Акрамя таго, 1 верасня (пачатак індыкта) быў прыняты замест 1 сакавіка Маскоўскім Саборам у 1492 годзе, хаця раней быў уведзены імператарам Канстанцінам Вялікім у гонар перамогі 1 верасня 312 года над Максентыем, калі была падаравана хрысціянам поўная воля выяўляць сваю веру.

У беларускім народным календары вядомы дзень Сымона (Сямён, Стоўб), які няблага прадстаўлены фальклорам. Пра яго гавораць: «У Сямёнаў дзень да абеду ары, а пасля абеду аратага з поля гані» (прыказка; тут і далей фальклорныя прыклады ўзяты з нашай кнігі «Беларускі народны каляндар» [10]), «Святы Сымон – а й сявец дамоў» (з валачобнай песні). На Віцебшчыне запісаны розныя павер'і, звязаныя з ураджайнасцю і прымеркаваня да гэтага дня. Напрыклад: «Калі першы засевак жыта рабіць напярэдадні Івана (28 жніўня), то жыта ўродзіцца з буйным коласам, калі ж напярэдадні Сямёна Стаўба, то яно дасць добрую салому, але не будзе каласістым». Пра зменлівы характар надвор'я ў прысвятак добра сведчыць прыказка: «Сымон да варот, на дварэ сем пагод: сее, вее, круціць, муціць, зверху лье, знізу мяце». Гэты дзень лічыўся днём адлёту птушак: «На Сымона ластаўкі хаваюцца ў вадугу», «На Сымона птушкі лятуць у вырай». На Падзвінні да Сямёна імкнуліся падстрыгчы авечак, каб ён не ўкраў сабе на рукавіцы. А яшчэ казалі: «На Сямёнаў дзень вужы на землю выходзяць».

На Смаленшчыне праводзілі «жніво» – абрад выгнання мух у час дажынак. Падобны звычай выгнання насякомых пры дапамозе такой прадметнай атрыбутыкі, як штаны, быў вядомы на Віцебшчыне.

Раней на Сямёна праводзілі абрад «Жаніцьба коміна» (пасвета², лучніка). У ім адлюстраваны культ агню-багача, хатняга духу-продка, хатніка. І невыпадкова, бо дзень скарачаўся, пачынала цямнець і трэба было выконваць некаторую працу пры лучыне. Комін упрыгожвалі ручнікамі, кветкамі, стужкамі. «Частавалі» агонь на пасвеце гарэлкаю, кідалі кавалак сала, зерне, арэхі. Выказваліся пажаданні аб сямейным дабрабыце, каб спорна ішла работа. Жанчыны спявалі вясельную песню «жаніху»:

Ой, прыйшлі ж ночанькі доўгенькі,
Пасвяці ж нам, коміну беленькі.
Мы ж цябе кветкамі ўбіралі,
Барвяночкам, рутай аперазалі...

У якасці “маладых” тут выступалі Комін і Праца. «Праца наша – дзеўка гарненька, палюбіці Коміна радзенька» (Піншчына, 1883 г., [11]).

Існуе толькі з дзесятка запісаў ці невялікіх паведамленняў пра “жаніцьбу коміна” і пераважная большасць з іх запісана на тэрыторыі Палесся. У 1988 годзе звесткі пра гэты абрад зафіксаваны в. Дзяржынск Лельчыцкага раёна.

“Жаніцьбу коміна” памятаюць і ў Жыткавіцкім раёне. У вёсцы Пагост яго выконваюць з песняй “У нашого суседа веліка сямейка...”, змест якой выяўляе тэму Новага года: “Коміна жэніці дый Бога прасіці, // Ой, люлі-люлі, дый Бога прасіці. // Уродзі, Божэ, жыто дай на новае лето...” [12, с. 82]. Пра далучанасць абрада да Навалецця сведчыць і іншы яго запіс, зроблены ў Маньковіцкай воласці Віленскага павета. Адзначым, што ў гэтым абрадзе прысутнічаюць элементы, якія звязваюць восеньскае святкаванне з летнім і зімовым сонцастаяннямі, у прыватнасці, комін упрыгожваецца святаянскімі кветкамі і выконваецца гульня “Цярэшка” [13, с. 186 – 187]. Акрамя таго, цікавыя каляндарныя факты знаходзяцца і ў іншых старадаўніх восеньскіх паэтычных тэкстах: “Ой, за лесам, за борам, // Ой, за сінім азёрам, // Ой, там сонейка йграе, // З месяцам размаўляе: // – Пытаю цябе, месяцу... Ці раненька ты заходзіш, // Ці позненька ўсходзіш? // – Што табе, сонейка, да таго, // Да заходу майго?... Я зыду змяркаючы, // А ўзыду світаючы...” [14, с. 107]. На нашу думку, тут адлюстравана не толькі “своеасаблівае спаборніцтва” двух свяцілаў, але таксама, што больш важна, выяўлены міфалагема “сонца іграе” і рэшткі ведаў старажытнага чалавека пра розную працягласць месяцавага і сонечнага гадоў і магчымых пошукі іх аптымальнага спалучэння менавіта ў перыяд восеньскага раўнадзенства.

Рускі даследчык У. Власаў выказвае меркаванне, што беларускі абрад адлюстроўвае культ хатняга агню, які выходзіць з мезаліту [15, с. 121]. Асенні Новы год раней меў большае

² Невялікая металічная рашотка, або патэльня падвешаная да столі пад спецыяльнай квадратнай адтулінай. Звычайна ніжэй адтуліны ўмацоўвалася ўсечаная піраміда, зробленая з дошак. Каб гэты малы комін не загараўся ад лучыны, яго абмазвалі чырвонай глінай, а затым бялілі.

значэнне ў жыцці чалавека. Ёсць меркаванне, што на Сымонаў дзень адбываліся «пострыгі» і «сажанне отракаў на каня» [16, с. 458].

Падобныя святкаванні запальвання ў майстэрнях святла для вячэрняй работы былі шырока вядомы ў Еўропе. Аднак яны ў меншай ступені, чым беларускі матэрыял, выяўляюць змест Новага года. Па ўскосных традыцыях, якія вядомы ў некаторых краінах, можна толькі здагадацца пра існаванне ў мінулым падобных святкаванняў. Напрыклад, у народаў Бельгіі і Нідэрландаў існаваў даўні звычай, прымеркаваны да пачатку верасня, калі можна было пераходзіць да штучнага асвятлення, звычайна керасінавых лямпаў [17, с. 65]. Так, у Фінляндыі, бліжэй да восеньскага раўнадзенства, 11 верасня, у дзень святога Аляксандра, адзначалі свята рамеснікаў, калі ўпершыню пасля лета запальвалі святло. Пра Міхайлаў дзень (29.09) гаварылі: “Лучына ў лучнік, кудзеля ў пралку, капуста ў кацёл, жанчына ў хату, рэпа ў пограб”. У Даніі ён праводзіўся на Міхайла, у Германіі – на тыдзень раней [17, с. 117]. Традыцыі германцаў сведчаць пра дзяленне года на дзве палавіны: ад вясны і да восені. У іх гавораць: “Michaeli zundet das Licht an, und Joseph loschetes aus” – “Міхаэль запальвае святло, а Іосіф тушыць” [17, с. 131]. Дзень Міхаэля звязвалі з днём раўнадзенства, на якога смажылі гуся.

У сербаў, чарнагорцаў і македонцаў Сімяон – апякун аратаяў. Праводзілі свята севу з народнымі звычаямі. У некаторых раёнах Македоніі дзень святога лічыўся пачаткам земляробчага года [17, с. 217]. На брытанскіх астравах быў зафіксаваны цікавы “танец рогаў”, які выконвалі 4 верасня 12 мужчын, пераапанутых у аленьяў, вершнікаў, паляўнічых і інш [17, с. 92].

Святкаванні, звязаныя з вераснёўскім стылем, яшчэ да нядаўняга часу праводзіліся ў Грэцыі. У іх вылучаецца сімволіка і традыцыі абходу святарамі хат з віншаваннямі, выкарыстанне вяноў, зелені і вады, ахвяраванне свежага мяса добраму духу ў выглядзе змяі. Па назіраннях даследчыкаў, многае перанята са звычайў 1 сакавіка і 1 студзеня [17, с. 278].

Даследчыкі культуры народаў Еўропы адзначаюць, што ў XVIII ст. “карнавальны акцэнт на ежы і пітве, здаецца, знік з гэтых вясновых і летніх святаў, але зноўку ажывае ўвосень”, напрыклад, на Сіцыліі “пасля збору ўраджаю сяляне адзначаюць народнае свята, падобнае да оргіяў” [18, с. 225].

Міфалаг Таццяна Шамякіна [19, с. 313] знаходзіць аналогіі беларускаму «пасвету» і асенняму раўнадзенству ў старажытных традыцыях Індыі – важнейшым свяце Дывалі, або Свяце Агню, якое адзначаецца ў памяць дня, калі вялікі і непераможны Рама, галоўны герой эпасу «Рамаяна», вяртаецца ў родную краіну. Як вядома, вялікая паэма створана арыяцамі ў канцы II тыс. і ў I тыс. да н. э. – помнік «найвышэйшых, свяшчэнных ведаў», які з’яўляецца самым вялікім дасягненнем усіх індаеўрапейскіх народаў. У ім адлюстраваны падзеі заваявання арыяцамі Дэкану.

Акрамя традыцый дня Сымона, таксама вылучаюцца і групуюцца вакол асенняга раўнадзенства (22-23.09) Багач (8/21.09), Стаўроўскія Дзяды (13/26.09), Звіжанне (14/27.09), Іван Пакроўны (26.09/9.10), Пакровы (1/14.10) і інш.

У свята “Багач” нямала іншых назваў – Багатнік, Багатуха, Гаспожжа Багатая, Малая Прачыста, Прачыста, Другая Багародзіца, Другая Прачыста, Другая Спажа, Спозжжа, Другі святок, Нараджэнне Божае Маці, Зельная. Па меркаванні А. Багдановіча, гэта старадаўняе свята заканчэння ўборкі зернавых – водгук язычніцкага свята земляробчага культу «бога сонца, бога дастатку і багацтва» [20, с. 123]. Цяпер свята прымеркавана да Нараджэння (Раства) Багародзіцы (у праваслаўных), Дзевы Марыі (у католікаў). Фалькларысты заўважаюць, што царква імкнулася надаць Багачу праз удзел святара (Свята Свечкі) ў яго абрадах хрысціянскае адценне, аднак язычніцкая сутнасць, звязаных з ім рытуалаў, не пакідае сумненняў у яго дахрысціянскім паходжанні і характары [21, с. 147].

У свяце “Багач” выяўляюцца рысы Новага года. Багач праводзіўся штогод з віншавальным абходам гаспадарскіх двароў, выкананнем ураджайных песень, гульніў, шырокага святкавання. Па багацці абрадаў і паэзіі гэта свята не знаходзіць аналагаў у іншых народаў. “Узвіжанне лета замыкае, ключык шызага галачка за мора панесла”. У некаторых раёнах лічылася, што на 21 верасня, напярэдадні асенняга раўнадзенства, заканчваецца Бабіна Лета і пачынаецца зіма (“З Сяргея пачынаецца зіма” – 25.09). Адчуваецца культ Сонца (Агню,

Свечкі). Рыхтаваліся да вяселляў. Гэта праяўляецца на розных восеньскіх святах і прысвятках, асабліва на Івана Пакроўнага і Пакровах [10, с. 188 – 191].

Восенню назіраецца больш высокая ступень канцэнтрацыі святаў, звязаных з культурам продкаў: 13/26 верасня – Стаўроўскія Дзяды, пазней, у пачатку наступнага месяца – каталіцкія Усе Святыя і Задушны Дзень, а таксама – праваслаўныя Асяніны. Недалёка, 14/27 верасня – Звіжанне (Часнэйка), свята “закрывання” зямлі на зіму, калі змеі хаваюцца у норах. Лічылася, што ў гэты дзень сонца і прырода “грае, здзігаецца”, “іграе і дрыжыць” усімі колерамі. Ужываючы картаграфічны метада даследавання, руская даследчыца С. Талстая заўважае наступны феномен: “Выяўленая ў зоне ніжняй Прыпяці прымеркаванасць гульні сонца да Узвіжання (з адпаведным выразам *сонца зрушваецца*) не мае пакуль паралеляў за межамі Палесся і застаецца адзіным прыкладам асенняй прывязкі гэтай з’явы” [22, с. 11].

У восеньскіх звычаях маюць месца элементы веснавых традыцый, у прыватнасці, юраўскай і велікоднай. Такім чынам, беларуская традыцыя ў комплексе святаў, асабліва Сымона, Багача, Дзядоў, Пакроваў, як нідзе ў славянскіх і еўрапейскіх народаў, выяўляе рысы старадаўняга святкавання, звязанага з восеньскім раўнадзенствам, добра захоўвае асаблівасці вераснёўскага каляндарнага стылю. Вылучаюцца адметнасцю і ўнікальнасцю сымонаўскі абрад “Жаніцьба пасвета” і багачоўскія звычаі.

Праведзенае параўнанне восеньскіх навагодніх традыцый беларусаў з іншымі навагоднімі комплексамі (Каляды, Вялікдзень, Купалле), дало магчымасць выявіць асноўныя рысы Навалецця/Навагоддзя, да якіх адносяцца: вялікія святкаванні-ігрышчы ў далёкім мінулым (звычайна два тыдні), звязаныя з раўнадзенствамі і сонцастаяннямі; святочна-віншавальныя абходы; культ продкаў; варажба; назіранні за прыроднымі з’явамі.

Літаратура

1. Климшин, И. А. Календарь и хронология / И. А. Климшин. – М., 1990. – 477 с.
2. Лозка, А.Ю. Беларускі каляндар у славянскім і еўрапейскім свеце: Манагр. / А. Ю. Лозка. – Мінск, 2002. – 120 с.; Лозка, А. Ю. Феномен Новага года ў беларускім фальклоры: Манагр. / А. Ю. Лозка. – Мінск, 2004 – 165 с.; Лозка, А. Ю., Мазурына, Н. Г. Беларуская фалькларыстыка: Каляндар і каляндарна-абрадавая паэзія: вучэб.-метада. дапам. / А. Ю. Лозка, Н. Г. Мазурына. – Мінск, 2009. – 104 с.; Лозка, А. Феномен беларускага фальклора: концепцыя отражання календарных стылей / А. Ю. Лозка // На перахрестях сусветнай навуки. Матэрыялы III Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Вікно ў еўрапейскую навуку”, прысвеченай 140-роччю ад дня народжання Раймунда Фрыдрых Кайндля, 20-21 травня 2006 р. – Чэрнівец, 2006. – С. 20 – Лозка, А. Ю. Easter Carols Singers’ Poetical Calendar: The Phenomenon of the Calendar Styles Depiction / А. Ю. Лозка // Slavica Slovaca, 42, 2007, No. 1, pp. 66 – 70. (Bratislava). Лозка, А. Ю. “Псалтыр” Францыска Скарыны – не першая друкаваная беларуская кніга? / А. Ю. Лозка // Роднае слова. – 2009. – №2. – С. 106 – 108.
3. Хренов, Л. С., Голуб, И. Я. Время и календарь / Л. С. Хренов, И. Я. Голуб. – М., 1989. – 128 с.
4. Тумаш, В. Скарынаў каляндар і каляндарная сістэма Беларусі яго пары / В. Тумаш // Запісы Беларускага Інстытута Навукі й Мастацтва. – New York – 1988. – № 18.
5. Попов, П. Пачаткі друкарства у слов’ян / П. Попов // Бібліялагічны весті. – Київ, 1924. – № 1 – 3.
6. Bible // Encyclopaedia Britannica. Chicago, etc: Encyclopaedia Britannica, Inc., 1969. V. 3.
7. Караткевіч, У. Збор твораў: У 8 т. Т.8. Кн.2. З жыццяпісу, нарысы, эсэ, публіцыстыка, постаці, крытычныя творы, інтэрв’ю, летапіс жыцця і творчасці / У. Караткевіч. – Мінск, 1991. – 495 с.
8. Агіевіч, У. У. Імя і справа Скарыны: У чьіх руках спадчына / У. У. Агіевіч. – Мінск, 2002. – 319 с.
9. Віцязь, С. П. Фарміраванне каляндарнай традыцыі Беларусі: гістарыяграфічна-крыніцазнаўчае даследаванне: Дыс. ... канд. гістар. навук. – Мінск, 2001. – 118 с.
10. Лозка, А. Беларускі народны каляндар. – 2-е выд., перапрац. і дап. / А. Ю. Лозка. – Мінск, 2002. – 238 с.

11. Шейн, П. В. «Женитьба комина»: Из записок собирателя / П. В. Шейн // Этнографическое обозрение. 1898. № 3. Кн. 38. С. 156—157.
12. Саскевіч, М. Вячоркі з абрадам “Жаніцьба коміна” (в. Пагост Жыткавіцкага раёна) / М. Саскевіч // Тураўшчына: мінулае, сучаснасць, будучыня. – Тураў – Мінск, 2000. – Вып. 1. – С. 81–91.
13. Шейн, П. В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края / П.В. Шейн. – СПб, 1902. – Т. 3.
14. Восеньскія і талочныя песні / Склад. А. С. Ліс, С. Т. Асташэвіч. – Мінск, 1981. – 679 с.
15. Власов, В. Г. Формирование календаря славян: Ранний период / В. Г. Власов // Календарь в культуре народов мира. – М. : Наука, 1993.
16. Ермолов, А. Народная сельскохозяйственная мудрость в пословицах и поговорках и всенародный месяцеслов / А. Ермолов. – Спб., 1901. – 620 с.
17. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы: Летне-осенние праздники. – М.: Наука, 1978.
18. Бэрк, П. Народная культура Эўропы ранняга новага часу / П. Бэрк / Пер. з англ. І. Банецкай; пад рэд. А. Ліса. – Мінск, 1999.—380 с.
19. Шамякіна, Т. І. Міфалогія Беларусі (нарысы) / Т. І. Шамякіна. – Мінск., 2000. – 400 с.
20. Богданович, А. Е. Пережитки древнего мирозерцания у белорусов. Этнографический очерк / А. Е. Богданович. – Гродно, 1895. – 186 с.
21. Ліс, А. С. Каляндарна-абрадавая творчасць беларусаў: Сістэма жанраў. Эстэтычны аспект / А. С. Ліс. – Мінск, 1998. – 188 с.
22. Толстая, С. М. Солнце играет / С. М. Толстая // Славянский и балканский фольклор: Духовная культура Полесья на общеславянском фоне / Отв. ред. Н. И. Толстой. – М., 1986. – С. 8 – 11.
23. Замовы / Скл. Г. А. Барташэвіч. – Мінск, 1992. – 595 с.